

Att läsfrämja för öronen

Litteraturen, rösten och samtalet

Upplysningar om innehållet

© Myndigheten för tillgängliga medier, 2023

ISBN: 9789130086368

Diarienummer: MTM 2023/440

Artikelnummer: 26414

Illustration: Lisa Benk

Layout: Lisa Benk och Anette Säfström

Tryck: Östertälje tryckeri

Innehållsförteckning

Sammanfattning	4
Disposition	6
1. Inledning	8
1.2 Syfte och frågeställning	9
1.3 Centrala begrepp: läsfrämjande och litteraturförmedling	9
2. Med fokus på rösten och ljudet: litteraturen i samtiden och metodutveckling inom det läsfrämjande området	12
3. Sociala perspektiv på läsning och litteratur: analytiskt ramverk	15
4. Tillvägagångssätt och materialinsamling	17
4.1 Beskrivning av informanter och deras hemvist	18
5. Resultat och analys	19
5.1 I högläsningens tecken – aktiviteter, målgrupper och bibliotekariens roll	19
5.2 Samverkan och samarbeten	22
5.3. Material som används i aktiviteterna	24
5.4. Att skapa gemenskap kring litteratur och social läsning: syfte och respons	26
6. Bibliotekariens roll: litterära möten och högläsningsskompetens	29
6.1 Att ge litteraturen liv: högläsningsskompetens	30
7. Diskussion och slutsatser	32
Litteraturförteckning	34

Sammanfattning

Följande rapport presenterar undersökningen *Att läsfrämja för öronen – Ljudbokens och talbokens roll på folkbibliotek* som under 2022 genomförts vid Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås, finansierat av stiftelsen Svea Bredals fond. Den uppmärksamma läsaren kan konstatera att undersökningen ändrat titel, projektet har ett annat namn än denna rapport: *Att läsfrämja för öronen: litteraturen, rösten och samtalet*. Namnbytet speglar en förändring i vårt fokus och undersökningsområde.

Inledningsvis var vi främst intresserade av att undersöka, genom en intervju-studie, om det fanns läsfrämjande satsningar, initiativ eller aktiviteter kopplade till ljud- eller talboken på folkbibliotek. Men när vi talade med informanterna berättade de främst om aktiviteter där litteratur tillgängliggörs, förmedlas och främjas med hjälp av rösten och samtalet.

På så sätt kom andra aspekter att bli mer betydelsefulla, eftersom det stod klart att fokus inte låg på formaten i de läsfrämjande aktiviteterna. Snarare betonade bibliotekarierna de sociala och relationella aspekterna av aktiviteterna samt betydelsen av att tillgängliggöra läsupplevelser och litteratur genom högläsning och samtal. I det arbetet är bibliotekariens egen röst, kompetens och relationella förmåga viktigare än bokens format, det vill säga om det är en tryckt bok, en ljudbok eller talbok.

Syftet med denna rapport är att sammanställa vårt projekt som, efter en viss justering, undersöker hur folkbibliotekarier i Västra Götaland använder sig av ljudet, rösten eller samtalet i det läsfrämjande arbetet.

Genom intervjuer med sex folkbibliotekarier och tre bibliotekschefer från sju olika folkbiblioteksverksamheter i Västra Götalands län framkommer en bild av ett brett utbud av aktiviteter och projekt. De involverar ljud, röst och samtal och genomförs av folkbibliotekarier. Aktiviteterna genomförs på informanternas egna arbetsplatser i det fysiska biblioteksrummet, eller genom samverkan med andra aktörer som en del av den uppsökande verksamheten på exempelvis vård- och omsorgsboenden. Informanterna beskriver en bibliotekarieroll som präglas av samarbeten genom att bibliotekarien upprättar och upprätthåller kontakter med andra aktörer i kommunen.

Målgrupperna för aktiviteterna, projekten och initiativen har olika förutsättningar och behov. I intervjuerna nämns arbete som riktar sig mot barn och unga, mot personer med annat modersmål än svenska och mot personer med någon form av funktionsnedsättning. En viss övervikt av aktiviteterna som beskrivs vänder sig specifikt till en äldre målgrupp, med eller utan funktionsnedsättning.

Gemensamt för aktiviteterna för de olika målgrupperna är motivet och syftet att ett möte ska uppstå mellan deltagarna eller mellan deltagaren och bibliotekarien. Men det är inte bara aktiviteterna som beskrivs i relationella termer, även mötet med litteraturen under träffarna laddas med sociala och relationella värden av bibliotekarierna.

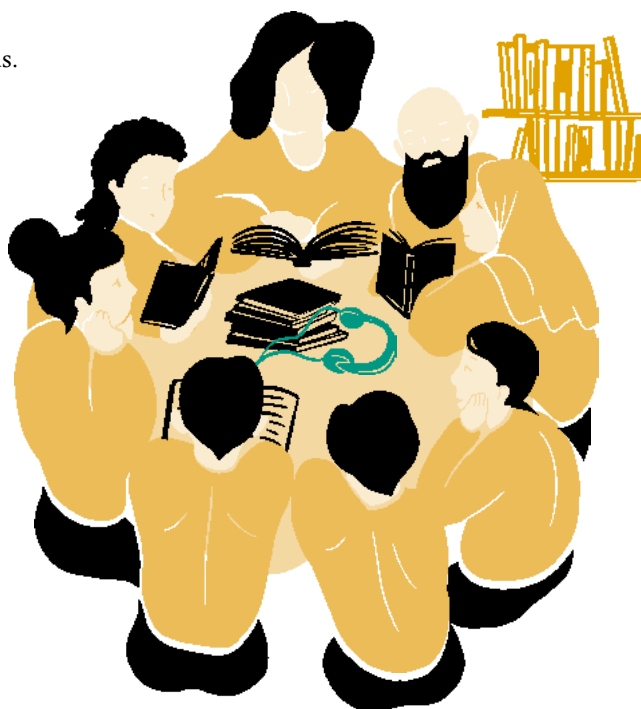
De intervjuade bibliotekarierna framhåller att mötet med litteraturen (det är främst skönlitterära texter som används) och det efterföljande textsamtalet är betydelsefullt både för den enskilda deltagaren och för deltagarna som grupp. De beskriver även hur det uppstår en gemenskap bland deltagarna när de möter en skönlitterär text genom att bibliotekarien läser högt. Aktiviteterna som anordnas har alltså ett tydligt relationellt syfte och litteraturen fungerar som en katalysator för gemenskap och delaktighet.

De intervjuade folkbibliotekarierna poängterar att det krävs kompetens för att kunna främja och förmedla litteratur genom röst och samtal. De måste vara flexibla och inkännande i såväl planering som utförande, och de måste ta hänsyn till målgruppens förutsättningar. Det krävs också mod att våga läsa högt, och en förmåga att stanna upp och formulera frågor som gör att ett textsamtal kan komma i gång, liksom en social och relationell kompetens för de situationer som kan uppstå.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att vår undersökning öppnar för vidare undersökningar av hur samspelet mellan litteraturen, rösten och samtalet ser ut i det läsfrämjande arbete som utförs på folkbibliotek. Förhoppningsvis bidrar undersökningen även med nya möjliga perspektiv för kommande vetenskapliga undersökningar av det läsfrämjande arbetet på svenska folkbibliotek.

Borås, maj 2023

Julia Pennlert och Sirpa Bark,
Bibliotekshögskolan vid Högskolan i Borås.

Disposition

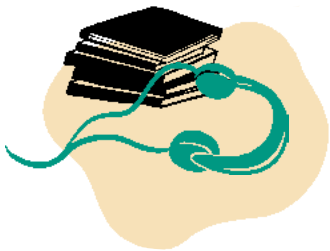
Rapporten är indelad i sju kapitel. I kapitel 1, ”Inledning”, ges en kortfattad introduktion till undersökningen och de områden som den har beröringspunkter med. Här presenterar vi också syftet och den bärande forskningsfråga som vi närmare undersökt. I samma kapitel förklaras begreppen *läsfrämjande* och *litteraturförmedling* och vi diskuterar hur de har använts i tidigare studier och hur de beskrivs i officiella dokument som bibliotekslagen.

I kapitel 2, ”Med fokus på rösten och ljudet – litteraturen i samtiden och metodutveckling inom det läsfrämjande området”, ges en schematisk bild av litteraturens roll och funktion i samtiden och de metoder som under senare år har diskuterats i relation till läsfrämjande arbete på folkbibliotek, med särskilt fokus på rösten och textsamtalet.

Kapitel 2 ska inte ses som en fullständig kunskapsöversikt, utan presenterar nedslag i några av de teman som utmärker litteraturens samtida förutsättningar och metodutvecklingen som pågår inom det läsfrämjande området. För mer lästips inom området rekommenderar vi studiens fullständiga referensförteckning. Det ska också sägas att vi inte heller i någon högre grad har förhållit oss till de initiativ som pågår, som exempelvis Kulturrådets särskilda satsning ”Läsfrämjandelyft för folkbibliotek”. Satsningen har en ambition att öka kompetensen för det läsfrämjande arbetet hos bibliotekschefer och medarbetare. Vi är medvetna om att detta eventuellt kommer att leda till att folkbibliotek och folkbibliotekariärer vidare utvecklar sina arbetssätt och metoder inom det läsfrämjande området, inom de kommande åren.

Det går alltså att konstatera att det finns ett intresse för det läsfrämjande arbetet och hur det kan vidareutvecklas, vilket ”Läsfrämjandelyftet” visar, även om just det projektet primärt vänder sig till målgruppen barn och unga.

I kapitel 3, ”Sociala perspektiv på läsning och litteratur – analytiskt ramverk”, presenterar vi de teoretiska perspektiv som varit vägledande för oss i analysen av vårt insamlade empiriska material. Här presenterar vi några av de utgångspunkter som tar fasta på att litteraturen och läsningen kan betraktas som en social företeelse i samspel mellan individen och texten, eller genom att läsare tillsammans diskuterar och tolkar en text.

I kapitel 4, "Tillvägagångssätt och materialinsamling", beskriver vi den metod vi har använt oss av för att samla in materialet, hur intervjuerna har gått till och vilka informanter som deltar.

I kapitel 5 och 6 redogör vi för resultat och analys av de insamlade materialet utifrån ett antal teman och aspekter som visar hur rösten, ljudet, samtalet och samverkan är betydelsefulla i det läsfrämjande arbetet som informanterna bedriver.

Rapporten avslutas med kapitel 7, "Diskussion och slutsatser".

1. Inledning

”Alla människor har rätt att få ta del av bra litteratur, det är den grundläggande utgångspunkten.” (Informant 4b)

Det läsfrämjande arbetet som sker på folkbibliotek är ett tydligt formulerat uppdrag i bibliotekslagen. Samtidigt måste folkbibliotekarier förhålla sig till hur läsning i det digitala mediesamhället kan ta sig olika former och ske genom olika mediala format. Det här projektet tar avstamp i just dessa två frågor och fokuserar dels på hur läsfrämjandet går till – vilka aktiviteter som genomförs och vilka metoder som används, dels på hur folkbibliotekarierna resonerar kring läsningens förutsättningar i ett föränderligt medielandskap.

För att ta ett konkret exempel har den kommersiella ljudbokens framväxt på bokmarknaden de senaste tio åren lett till att läsning kan ske vid andra tillfällen än tidigare. Inte sällan kombineras ljudboken med andra aktiviteter och sker samtidigt som läsaren ägnar sig åt annat: pendlar, städar eller motionerar (se t. ex. Harrie 2020). Ljudboken är också tillgänglig för läsaren på olika sätt, antingen genom ett abonnemang på någon av de kommersiella strömningstjänsterna eller genom digitala tjänster (som Libby eller Biblio) som folkbibliotek erbjuder.

Den kommersiella ljudboken medför alltså förändrade läsmönster och kompletterar till viss del även redan existerande format där litteratur förmedlas i ljudformat, till exempel talböcker.

I en aktuell studie konstateras hur ljudboken också används av en målgrupp som tidigare varit hänvisad till talboken, på grund av särskilda fysiska eller psykiska förutsättningar (Linkis & Pennlert 2022). Emellertid omfattas de båda formaten av olika juridiska ramverk, grader av tillgänglighet och vänder sig till delvis skilda målgrupper.

I andra undersökningar betonas även hur ljudboken gör litteraturen tillgänglig genom att den kan bidra till att fler kommer i kontakt med litteratur och läsning (Wallin et al. 2021, s. 155). Ljudboken lockar alltså potentiellt nya läsare men kan

även användas av målgrupper som av olika skäl ”läser med öronen”. I studier som undersökt läsfrämjande arbete på folkbibliotek poängteras däremot hur den tryckta boken står i fokus i de aktiviteter som utförs (Lindberg et al. 2020). I rapporten *Läsfrämjande som professionellt objekt* konstateras att ”målgruppen ofta utgår från det analoga i första hand” när läsfrämjande aktiviteter planeras och utförs (Lindberg et al. 2019, s. 42).

Det faktum att allt fler ”läser med öronen” samtidigt som det läsfrämjande arbetet på folkbibliotek främst kretsar kring den tryckta boken gjorde oss nyfikna på att vidare undersöka hur folkbibliotekarierna själva resonerar och reflekterar kring frågor kopplade till litteraturförmedling i ljudformat.

Relevant för oss var även att undersöka det läsfrämjande arbetet i relation till de skrivningar i bibliotekslagen (SFS 2013:81) som betonar tillgång och tillgänglighet kopplat till specifika målgrupper.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med vår undersökning är att generera ny kunskap kring vilka aktiviteter som utförs där läsning tillgängliggörs med hjälp av ljud, samtal och högläsning. Vi är också intresserade av att vidare analysera hur de i studien intervjuade folkbibliotekarierna beskriver syftet med de aktiviteter som arrangeras, vilket material som primärt används och vilka utmaningar som finns i deras arbete.

Undersökningens vägledande frågeställning kan därför formuleras på följande sätt:

Vilka erfarenheter och synsätt beskriver bibliotekarierna i studien som särskilt kopplade till litteraturförmedling och läsfrämjande i ljudformat?

1.3 Centrala begrepp: läsfrämjande och litteraturförmedling

Innan vi går in på resultaten av vår undersökning krävs en kortfattad beskrivning av det begreppspar som ofta förekommer tillsammans relaterat till folkbibliotek, nämligen läsfrämjande och litteraturförmedling. Dessa två termer skiljer sig åt, men är inte alltid lätta att separera, vilket vi diskuterar mer ingående nedan.

Läsfrämjande

Aktiviteter eller verksamheter som på olika sätt fokuserar på läsfrämjande är ”att betrakta som en väsentlig del av det professionella arbetet vid svenska folkbibliotek” (Lindberg et al. 2020, s. 3). Det är också del av folkbibliotekets lagstadgade uppdrag genom att flera formuleringar i bibliotekslagen knyter an till och beskriver uppdraget. I exempelvis paragraf 7 konstateras att folkbiblioteken särskilt ska ”främja läsning och tillgång till litteratur” (SFS 2013:81).

I lagtexten omnämns begrepp som läsfrämjande, litteraturtillgång och tillgänglighet ofta tillsammans. Detta samband blir också tydligt i andra paragrafer i lagtexten, som betonar medieformat eller avgifter. I paragraf 9 konstateras exempelvis att ”allmänheten avgiftsfritt” ska ”få tillgång till litteratur under en viss tid oavsett publiceringsform” (SFS 2013:81).

I bibliotekslagen finns även särskilda skrivningar kopplade till vilka målgrupper som folkbibliotekens verksamheter bör inriktas mot. Det finns uttryckligen särskilt ”prioriterade målgrupper”, som exempelvis barn och unga, personer med någon form av funktionsnedsättning, nationella minoriteter eller personer med annat modersmål än svenska. I insatser riktade mot dessa målgrupper påpekas

att folkbiblioteken ska ”utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur” men också erbjuda ”litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information” (SFS 2013:81).

Även om prioriterade målgrupper nämns i bibliotekslagen, samt att mötet med dem ska präglas av lyhördhet, ger lagtexten inga fler direktiv kring hur uppdraget att ”främja läsning och tillgång till litteratur” egentligen ska gå till. Det finns inte heller några specifika anvisningar kring hur tillgänglighetsanpassningen av folkbibliotekens verksamhet ska ske, kopplat till det lagstadgade uppdraget att ”Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade för användarnas behov” (SFS 2013:81). Detta öppnar för tolkningar kring hur folkbibliotekarier ska *arbeta läsfrämjande* och samtidigt *göra litteraturen tillgänglig*.

I Kulturrådets rapport *Främja läsning* (2019) ges en mer konkret beskrivning av vad läsfrämjande kan innebära och hur begreppet kan definieras. I rapporten beskrivs läsfrämjande som något som handlar om att ”ta bort hinder eller öppna vägar för litteratur”, men också om att ”ge fler möjlighet till en konstnärlig upplevelse genom litteratur” (s. 5). I samma rapport betonas hur läsning ska vara tillgänglig och anpassad efter den enskilda läsarens behov eller ”förmåga och preferenser” (s. 7).

Läsfrämjande som begrepp är alltså förknippat med litteratur, läsning, läsförmåga, tillgänglighet och tillgång. Genom bibliotekslagens skrivningar blir det också tydligt att läsfrämjande arbete på folkbibliotek ska vara riktat mot särskilda målgrupper. Lagtexten ger inte heller några särskilda anvisningar kring hur bibliotekarierna ska inhämta kunskap och kännedom om specifika målgrupper för att identifiera deras behov och förutsättningar.

Hur detta arbete kan gå till och vilka kompetenser som krävs hos bibliotekarien beskrivs i stället i ett antal nyligen utförda vetenskapliga undersökningar om läsfrämjande. Ett antal studier under de senaste åren har identifierat och diskuterat vad som kan beskrivas som nyckelkompetenser hos folkbibliotekarier som arbetar med läsfrämjande, exempelvis litteraturkännedom, förmedlingskompetens och målgruppskännedom (Lindberg et al. 2020; Lindberg 2017).

I undersökningarna ovan diskuteras också hur begreppet läsfrämjande relaterat till folkbibliotek och folkbibliotekarier kan tolkas och förstås. Uppdraget ses ibland som gränslöst och utan tydliga konturer. I en rapport beskriver forskaren Jenny Lindberg, verksam vid Bibliotekshögskolan i Borås, hur läsfrämjande därmed kan förstås som ”något av ett tveeggat svärd. Begreppet täcker å ena sidan in så gott som all verksamhet som bedrivs vid folkbiblioteken, men förlorar å andra sidan i tydlighet och preciserat innehåll” (Lindberg 2017, s. 35).

Läsfrämjande är alltså att betrakta som ett töjbart begrepp som innefattar en rad olika aktiviteter och verksamheter som arrangeras av folkbibliotekarier, eller där folkbibliotekarier samarbetar med andra aktörer. Aktiviteterna riktar sig även mot en bred palett av målgrupper med olika förutsättningar.

I Kulturrådets rapport *Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området* (2015), gör forskaren och rapportförfattaren Jonas Andersson följande observation:

Den som orienterar sig en stund bland läsfrämjande projekt och program vid biblioteken upptäcker ganska snart en repertoar av grundläggande metoder, som varierar på olika sätt vad gäller innehåll, målgrupper, praktiska tillvägagångssätt och tekniska tillämpningar (s. 16).

Litteraturförmedling

I samma rapport diskuteras relationen mellan läsfrämjande och litteraturförmedling. Andersson (2015, ss. 11–12) menar att läsfrämjande är en ”aktivitet, med en bestämd intention” medan litteraturförmedling i stället är att betrakta som ”information eller synliggörande av litteratur”. Andersson påpekar att även om litteraturförmedling också kan vägleda läsaren eller ”skapa läslust” och därmed kan förstås som en ”specifik typ av läsfrämjande”, sker inte ”alla läsfrämjande aktiviteter” genom litteraturförmedling.

Resonemanget ovan visar att de aktiviteter som anordnas på folkbibliotek ibland befinner sig i gränslandet mellan läsfrämjande och litteraturförmedling, vilket också framkommer i intervjuerna som vi genomfört i den här undersökningen och som vi nedan kommer att analysera och diskutera.

I vissa fall beskriver bibliotekarierna en särskild ”visning” av bibliotekens tjänster för låntagare, medan det i andra fall handlar om bokcirklar eller litteratursamtal där bibliotekarien och/eller deltagarna läser högt ur en litterär text och sedan pratar om den.

En tredje typ av aktiviteter, kopplade till de exempel som beskrivs i de intervjuer vi utfört, kan handla om utbildning av volontärer som folkbibliotekarier anordnar.

Nedan betraktar vi läsfrämjande och litteraturförmedling som begrepp som samspelar med och delvis överlappar varandra. Vi är inte primärt intresserade av att särskilja dem. Vi är nyfikna på hur folkbibliotekarierna planerar och genomför aktiviteter och hur dessa mottas av deltagarna, snarare än att kategorisera aktiviteterna som antingen läsfrämjande eller litteraturförmedling.

2. Med fokus på rösten och ljudet: litteraturen i samtiden och metodutveckling inom det läsfrämjande området

I detta kapitel ger vi en kort bakgrund till förutsättningar och villkor som präglar det läsfrämjande arbetet på folkbibliotek, hur ljudbokens popularitet har diskuterats i samtiden, samt vilka metoder för läsfrämjande som under den senaste tiden diskuterats med särskilt fokus på ljud, röst och samtal.

Coronapandemin (2020–2022) påverkade på flera sätt arbetet på folkbibliotek, till exempel genom ändrade förutsättningar för planering och genomförande av läsfrämjande aktiviteter. Verksamheter som anordnades av folkbibliotek fick med kort varsel ändras från fysiska till digitala möten (se Joelsson et al. 2021).

I en rapport från Kungliga biblioteket (2022) beskrivs hur nedstängningar av biblioteken ledde till att användarnas möjlighet att ta del av bibliotekens utbud och tjänster kraftigt begränsades. Rapportförfattarna poängterar att arbetet som utfördes på folkbiblioteken under pandemin präglades av flexibilitet och kreativitet när det gällde att kunna nå användare som av olika anledningar inte kunde besöka folkbiblioteket fysiskt (Kungliga biblioteket 2022).

I en annan rapport betonas hur pandemin innebar att bibliotekarierna i större utsträckning än tidigare använde digitala publiceringskanaler för att sprida och dela inspelade arrangemang eller för att informera sina användare (Ranemo & Mattsson 2022, s. 22).

Att pandemin fortfarande präglar arbetet på folkbiblioteken vittnar också deltagarna i vår studie om, där de framhäver att de vid tiden för intervjuerna gör en nystart av aktiviteter som varit tillfälligt pausade under pandemin på grund av att de vänder sig till målgrupper med särskilda behov och förutsättningar. I vissa fall beskriver våra informanter planerade och återkommande aktiviteter som fick pausas på grund av pandemin.

Sammanfattningsvis påverkar pandemin fortfarande folkbiblioteken och folkbibliotekarierna. I några fall har pandemin lett till nya arbetsätt och metoder på folkbiblioteken (se Joelsson et al. 2021). Framför allt har den digitala tekniken fått ökad betydelse i arbetet med att nå specifika målgrupper eller informera om bibliotekens verksamheter och bestånd.

Även om den tryckta texten beskrivs vara i fokus i läsfrämjande som bedrivs av folkbibliotek har ett antal studier även diskuterat den digitala teknikens roll och betydelse inom ramen för detta arbete. I dessa undersökningar framkommer en delad bild av hur digitala verktyg och tjänster kan integreras i läsfrämjande: å ena sidan beskrivs den digitala tekniken som något som relativt lätt kan vara en del av läsfrämjandet, å andra sidan upplevs den ta tid och energi från den ordinarie verksamheten (se Pennlert 2022; Nowé Hedwall et al. 2019; Lindberg et al. 2020). Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att den digitala tekniken inte är möjlig att använda för alla, den kräver särskilda kompetenser hos både bibliotekarier och användare.

Under de senaste åren har den kommersiella ljudboken vuxit i popularitet. Ljudbokens framväxt har lett till en intensiv debatt på svenska kultursidor (se till exempel Pennlert 2018), men också inneburit att ett nytt tvärvetenskapligt forskningsfält vuxit fram. Forskare från flera olika vetenskapliga discipliner har de senaste åren undersökt och analyserat hur ljudboken påverkar hur och vad vi läser (Pennlert & Ishammar 2021).

Ljudboken öppnar för nya sätt att läsa, genom att det är möjligt för läsaren att lyssna på en bok och göra något annat samtidigt (Have & Stougaard Pedersen 2016; Pennlert 2018). Inom ljudboksforskningen förs också en diskussion kring hur begreppet läsning kan relateras och diskuteras kopplat till ljudboken.

Begrepp som ”lyssningsläsning” och ”reading by listening” har lanserats för att även inkludera läsning som sker via öronen (se t.ex. Tattersall Wallin 2022). I en nyligen genomförd studie betonar ljudboksläsare hur de upplever att formatet leder till att läsoplevelsen fördjupas genom att det upprättas ett samspel mellan den litterära texten och inläsarens röst (Linkis & Pennlert 2022). Rösten som förmedlar berättelsen gör det möjligt för läsaren att upprätta ett relationellt band med inläsaren (Hanner et al. 2019).

Sammanfattningsvis sätter ljudbokens framväxt fingret på hur läsaren i det digitala medielandskapet också kommer i kontakt med och möter litteratur genom en inläsares röst som förmedlar texten i ljudformat.

Litterära upplevelser i ljudboksformat där rösten har en betydelsefull roll relaterar också till andra former av muntlig förmedling av litteratur. Att använda sig av rösten som ett verktyg, genom att exempelvis läsa högt ur ett verk, är även en metod som bibliotekarier kan använda sig av i det läsfrämjande arbetet. Andersson (2015, s. 44) beskriver hur högläsning för en vuxen målgrupp ”blivit ett uppskattat inslag på svenska folkbibliotek”.

Han menar också att just högläsningen blir en möjlighet för deltagarna att ingå i en ”berättelsegemenskap” och ”dela en gemensam läsoplevelse”. Andersson påpekar att gemenskapen som uppstår bland deltagarna kan göra att särskilda relationella band skapas (s. 43). För personer som av olika anledningar inte själva kan ta sig till biblioteket kan läsombudsverksamhet¹ eller uppsökande verksamhet vara ett sätt att ta till sig läsning, till exempel för äldre på vård- och omsorgsboenden.

Rösten är ett verktyg även för deltagarna vid gemensamma textsamtal (Ström

1 Läsombud är ordinarie personal inom LSS- och äldreomsorg som arbetar med lässtöd som en del av sitt vanliga arbete.

2012; Rydbeck 2013). I syfte att skapa en gemensam läsoplevelse kan alltså högläsning och textsamtal ses som verktyg inom både litteraturförmedling och läsfrämjande. I våra intervjuer framkommer hur metoder med fokus på textsamtal eller högläsning har utvecklats genom att särskilda former för arbetet har fått fäste och används av bibliotekarierna.

Ofta återkommer informanterna till *Shared Reading*, en metod som kräver en särskild utbildning och ett särskilt tillvägagångssätt. Kortfattat kan det beskrivas som en högläsningss metod där en utbildad läsledare väljer texter som läses högt inför en grupp. Läsledare väljer texter som sedan läses tillsammans, där pauser tas för samtal.

Metoden har också beskrivits i termer av att göra litteraturen tillgänglig, skapa närhet mellan deltagarna och bidra till en gemensam läsoplevelse. I antologibidraget "Högläsningens funktioner i Shared Reading" (2022) påpekar Anders Ohlsson, professor i litteraturvetenskap, att högläsningmomentet i Shared Reading har ett särskilt syfte, nämligen att "bidra till att litteratur görs tillgänglig för fler samt stärka gemenskapen och närheten mellan deltagarna" samt att metoden erbjuder "gemensamma litteraturupplevelser i realtid" (s. 382). Ohlsson (2022) beskriver också hur Shared Reading som metod har fått ett uppsving i svenska bibliotekssammanhang (s. 364).

Att Shared Reading-metoden har en relationell dimension har även betonats av fler. I en rapport poängterar exempelvis Immi Lundin (u.å.) att "relationen mellan de olika deltagarna och mellan dem och texten och mellan dem och läsledaren är helt avgörande för utbytet av samtalet" (s. 7). På ett liknande sätt sammankopplar bibliotekarien Henrik Wig Shared Reading och högläsning i *Litteraturens kraft: erfarenheter av shared reading* (2022). Högläsningen av en skönlitterär text gör att den kan upplevas som mer levande, menar Wig, och identifierar även, liksom Ohlsson (2022) och Lundin (u.å.), att det kan "upprättas ett starkt band" mellan den som läser högt och den som lyssnar (s. 19).

Samtidigt är Shared Reading en metod som potentiellt synliggör läsningens sociala aspekter och läsarens sociala behov av att läsa och diskutera litteratur tillsammans med andra. Enligt Ohlsson (2021, s. 383) är syftet med metoden att deltagaren, förutom den sociala läsoplevelsen som uppstår i gruppen, också får dela med sig av tankar och på ett personligt sätt berätta om de känslor som läsningen väcker.

Textsamtal, högläsning och Shared Reading är på flera sätt relevanta i denna studie – inte minst genom att de på olika sätt kan knytas till den sociala läsningens betydelse för att deltagarna ska uppleva gemenskap och delaktighet. Dessa metoder kan också, menar vi, länkas till röstens betydelse och de band som kan uppstå mellan ljudboksinsläsarens röst, litteraturen och läsaren.

3. Sociala perspektiv på läsning och litteratur: analytiskt ramverk

Att bibliotekarien, en utbildad högläsare/läsledare eller en deltagare läser en text högt kan alltså leda till att deltagarna får ett särskilt band till varandra eller till den litterära texten. I ovanstående beskrivningar av högläsning och Shared Reading betonas också förmågan att skapa förutsättningar för delaktighet och gemenskap som en viktig del av det läsfrämjande arbetet. Men den muntliga förmedlingen av litteratur kan också kopplas till tillgång och tillgänglighet till litteratur, som vi diskuterade i förra kapitlet (och som återkommer i kapitlet "Resultat och analys").

Innan vi närmare analyserar på vilket sätt relationella band framträder som motiv till varför aktiviteter anordnas eller motiveras av informanterna i vår studie, krävs en kortfattad redogörelse för de teoretiska perspektiv som vi använder oss av i analysen av vårt insamlade intervjumaterial.

Att arbeta med olika former av social läsning i det läsfrämjande arbetet, där högläsning eller Shared Reading kan vara två av sätten, är alltså inte ovanligt. Att främja den sociala läsningen, där deltagare ses för att läsa och samtala om texter, kan ses som en betydelsefull aspekt av det läsfrämjande arbetet på folkbibliotek. Andersson (2015) menar att det finns ett "förnyat intresse" (s. 67) för social läsning inom läsfrämjande, delvis på grund av den digitala teknikutvecklingen som gör det möjligt för läsare att genom sociala medier eller digitala plattformar manifesterar sitt läsintresse eller få kontakt med andra läsare. Andersson konstaterar följande: "[m]öjligheten att dela med sig av sina läsoplevelser eller diskutera läsning med andra har aldrig varit större än nu" (s. 69).

I ett mer generellt perspektiv kan läsning i sig även ses som en social aktivitet, som präglas av att en relation uppstår mellan läsare och text, samt att läsaren på olika sätt reagerar på texten. Pedagogikforskaren Catarina Schmidt (2015) menar att läsning som begrepp kan ha olika betydelser och innefatta ett lärstoff, en

social interaktion med eller kring en text, som föremål för tolkning och fördjupad förståelse eller som en transformativ kraft. Schmidts perspektiv på läsning har även återanvänts i studier som undersöker läsfrämjandets förutsättningar i en folkbibliotekskontext (se till exempel Lindberg 2017).

Schmidt är inte ensam om att betona läsningens kollektiva och sociala roll för läsaren. Ett sådant synsätt har även Elizabeth Long, som i *Book Clubs: women and the Uses of Reading in Everyday Life* (2003) menar att läsning är att tolka som en social aktivitet. Long menar också att läsningen kräver en ”social infrastruktur” som stödjer läsningen och en sådan infrastruktur är bland annat biblioteken. Men det är inte bara läsning som aktivitet som kan ses som en social företeelse, även litteraturen har under de senaste åren inom litteraturforskningen betraktats som något som kan generera särskilda känslor eller reaktioner från läsaren, genom att läsaren upprättar ett band till det lästa (Felski 2020; Helgason 2019).

Perspektiv som betonar läsningen och läsaren men också litteraturen som sociala sambandslänkar gör det möjligt för oss att vidare analysera hur folkbibliotekarier ”läsfrämjar för öronen”, där ljud och röst blir potentiellt betydelsefulla aspekter av de band som deltagarna kan upprätta till den litterära texten.

4. Tillvägagångssätt och materialinsamling

För att hitta informanter som kunde tänka sig att medverka i en intervju skickades en förfrågan ut via mejl till 17 bibliotek i Västra Götaland, under våren 2022. I mejlet beskrev vi syftet med studien och vi bifogade även missivbrev och intervjufrågor (se bilaga 1 & 2).

Det var viktigt för oss att informanternas medverkan var helt frivillig och att de upplevde att de hade något att berätta, baserat på sina dagliga arbetsuppgifter, ansvarsområden eller erfarenheter. Det var också anledningen till att de redan inledningsvis fick tillgång till intervjufrågorna så att de hade möjlighet att förbereda sig.

Efter att nio bibliotekarier meddelat att de gärna ville vara med i undersökningen genomfördes individuella, semistrukturerade intervjuer med dem. Semistrukturerade intervjuer är en kvalitativ insamlingsmetod lämplig för att som här samla in informanternas erfarenheter, upplevelser och synsätt. Intervjuerna genomfördes under perioden mars till juni 2022. Samtliga intervjuer spelades in, åtta genomfördes i digitala videosamtal och en var en telefonintervju. Intervjuerna tog olika lång tid i anspråk, vissa varade kring 30 minuter, och andra kring 60 minuter. Efter intervjuerna transkriberades materialet, som totalt utgörs av cirka 40 A4-sidor transkriberingar.

Sex av informanterna var anställda som folkbibliotekarier och tre hade någon form av chefsbefattning, där folkbiblioteket i kommunen var ett ansvarsområde. Medan informanterna i chefspositioner beskrev de läsfrämjande aktiviteterna ur ett mer övergripande, strategiskt perspektiv och hänvisade till dokument som bibliotekslagen eller kommunala biblioteksplaner, kunde bibliotekarierna i stället konkret beskriva det praktiska arbetet med att nå målgrupper och gav en mer fördjupad bild av de aktiviteter som genomfördes.

Informanterna representerar delvis olika kommunala förutsättningar, både gällande geografisk storlek och organisatorisk sammansättning. Två av informanterna arbetar på samma folkbibliotek, men ansvarar för olika verksamheter

kopplade till läs- och litteraturförmedling i ljudformat (Informant 2a och 2b). Ytterligare två informanter arbetar inom ramen för samma verksamhet, där en av de två informanterna har en chefsposition (informant 4a och 4b).

4.1 Beskrivning av informanter och deras hemvist

Samtliga informanter kommer från kommuner i Västra Götaland, som funnits sedan 1999. Regionen är en sammanslagning av landsting från Bohuslän, Älvsborg, Göteborg, Skaraborg och delar av Göteborgs stad. Regionen består av 49 kommuner med olika storlekar och förutsättningar. Som Joakim Hansson visar i sin rapport *Folkbibliotek i glesbygd* (2019) finns flera sätt att kategorisera kommuner efter storlek eller befolkningens mängd. Även om vi inte primärt är intresserade av att undersöka och analysera de organisatoriska förutsättningarna i de kommuner där informanterna verkar, har vi ändå valt att använda indelningen gjord av Sveriges Kommuner och Regioner (2023) för att få en översikt över de kommuner där informanterna i studien arbetar.

Informant 1 (mindre stad/tätort): Arbetar främst med SFI-elever och högläsning.

Informant 2a (pendlingskommun nära storstad): Anordnar årligen talboksfika för en äldre målgrupp med någon form av synnedsättning. Litteraturförmedling av talböcker genom boktips.

Informant 2b (se informant 2a): Leder och arrangerar utbildning av frivilliga högläsare som sedan läser högt på vård- och omsorgsboenden. Använder sig av MTM:s utbildningsmaterial för högläsningutbildningar.

Informant 3 (chef, större stad): Nämner pågående verksamheter med högläsning för äldre på vård- och omsorgsboenden.

Informant 4a (pendlingskommun nära mindre tätort): Arbetar främst med litteraturförmedling genom att tipsa om talbokstjänster på folkbiblioteket. Distribuerar och ser till att låntagare får talböcker via post.

Informant 4b (se informant 4a): Arrangerar och genomför Shared Reading i grupp och utbildar andra bibliotekarier i Shared Reading.

Informant 5 (storstad): Arrangerar talbokscirklar med efterföljande samtal.

Informant 6 (pendlingskommun nära storstad): Nämner särskilt högläsning på vård- och omsorgsboenden som arrangeras och utförs av informanten.

Informant 7 (chef, bibliotekarie, pendlingskommun nära mindre tätort): Har tidigare genomfört en rad olika högläsningprojekt som pausats under pandemin, exempelvis högläsning för äldre på vård- och omsorgsboenden samt för personer på LSS-boenden.

5. Resultat och analys

I det här kapitlet presenterar vi resultaten av vår undersökning. Först ger vi en översiktlig bild över vilka aktiviteter som anordnas, vilka målgrupper som dessa vänder sig till samt vilket mål eller syfte som informanterna beskriver att aktiviteterna har. Vi redogör även för vilket material som används i aktiviteterna och hur aktiviteterna är upplagda. Vi analyserar resultatet i relation till ovan nämnda analytiska ramverk som synliggör läsning och läsfrämjandets sociala aspekter. I vissa fall har informanterna utförligt beskrivit moment som planering, utförande och upplevelser, medan de i andra fall beskrivs mer kortfattat.

Avslutningsvis diskuterar och analyserar vi särskilda teman som identifierats i det insamlade materialet, kopplat till bibliotekariens roll inför, under eller efter aktiviteterna på en mer generell nivå.

5.1 I högläsningens tecken – aktiviteter, målgrupper och bibliotekariens roll

I nedanstående tabell presenteras en översikt av de aktiviteter informanterna berättar att de anordnar kopplat till litteraturförmedling eller läsfrämjande i ljudformat.

Bibliotek/informant	Aktiviteter
1	Projekt "Läsa tillsammans": Läscirkel med högläsning.
2	Talboksfika, boksamtal och boktips från deltagare och bibliotekari- er.
2b	Utbildar frivilliga högläsare, volontärer och läsombud, projekt "Läsa på olika sätt".
3	Högläsning för äldre/personer med demens. "Boken kommer".
4	"Boken kommer" – låntagare får talböcker via post. Talboks-läsare.

4B	Shared Reading – högläsning i grupp med samtal.
5	Talbokscirkel med samtal efteråt.
6	Högläsning på äldreboende.
7	Högläsning på äldreboende. Högläsning LSS. Högläsning med konstföreningen.

Tabell 1a. Aktiviteter som specifikt omnämns av informanterna.

Tabell 1a illustrerar vissa gemensamma mönster. För det första går det att konstatera att högläsning som metod ofta omnämns och används. Sex av nio informanter nämner explicit högläsning som en del av de aktiviteter som arrangeras och genomförs. Vissa av informanterna nämner även vilka målgrupper som aktiviteten riktar sig mot, genom att nämna särskilda platser där högläsningen genomförs, exempelvis på ett vård- och omsorgsboende (i informanternas beskrivningar "äldreboende") eller på ett särskilt boende, så kallat LSS-boende (Lag om stöd och service).

I vissa fall beskrivs alltså tydligt vilka målgrupper som avses i arbetet som genomförs och i andra beskrivs målgrupper i bredare termer, inte kopplat till en specifik plats eller ett specifikt tillfälle. I översikten av aktiviteter framkommer också hur vissa av aktiviteterna utförs på biblioteket, medan andra är en del av bibliotekens uppsökande verksamhet. Två av informanterna beskriver aktiviteter som tydliggör bibliotekariens roll som fortbildare eller kompetensutvecklare, genom att de arrangerar eller anordnar utbildningar i Shared Reading för kollegor, eller utbildar volontärer till frivilliga högläsare.

Aktiviteterna som utförs av informanterna riktar också mot specifika målgrupper. Som ett generellt resultat går det att konstatera att det rör sig om en bred palett av användare, där vissa är prioriterade målgrupper enligt bibliotekslagen, medan andra är en del av en bredare allmänhet. I nedanstående tabell ges en översikt av vilka målgrupper som informanterna arbetar med.

Bibliotek/informant	Målgrupp
1	SFI-deltagare.
2a	Äldre, oftast med synnedsättning.
2b	Volontärer vars målgrupp är äldre personer på boenden eller i hemmet, en del med kognitiv svikt.
3	Barn och unga, 65+.
4a	Pensionärer, patientgrupper, barn och unga med funktionsnedsättning.
4b	"Alla", intagna i kriminalvård, särskilda boenden, SFI, barn och unga.
5	Seniorer med synnedsättning, "Boken kommer"-låntagare.
6	Personer på äldreboenden, varav en del har demens.
7	Personer på äldreboenden, personer med demens, tonåringar och vuxna som har en funktionsnedsättning, vuxna utan funktionsnedsättning.

Tabell 1b. Målgrupper som specifikt omnämns av informanterna.

Tabell 1b visar hur informanterna främst vänder sig till de så kallade prioriterade målgrupperna i enlighet med bibliotekslagen. Samtidigt nämns ofta äldre eller

seniorer av flera informanter, sex av nio informanter nämner just uttryckligen en äldre målgrupp. Resultatet kan med fördel jämföras med en tidigare undersökning av bibliotekens uppsökande verksamhet i samma region (Västra Götaland). Rapportförfattarna identifierar i den undersökningen hur de mest frekvent förekommande syftena med uppsökande verksamhet framför allt riktas mot målgrupper ”som inte kan ta sig till bibliotekslokalen”, vilket inkluderar en äldre målgrupp med funktionsnedsättningar (Joelsson et al., 2021, s. 49).

Ett annat resultat som går att utläsa ur tabell 1b ovan är hur aktiviteterna som genomförs av de intervjuade bibliotekarierna också riktar sig mot personer med någon form av funktionsnedsättning; som exempelvis synnedsättning eller kognitiva funktionsnedsättningar. I vissa fall överlappar dessa målgrupper varandra, genom att den äldre målgruppen ofta också har någon form av funktionsnedsättning.

Genom att lägga samman tabell 1a och 1b är det möjligt att tydligare få syn på de olika arbetssätt och roller som bibliotekarierna intar i utförandet av aktiviteterna. Baserat på var aktiviteten äger rum, vilka den riktas mot och hur den utförs är det möjligt att dela in aktiviteterna i kategorier för att få en översiktssbild. De här olika kategoriseringarna leder också till att det är möjligt att få syn på bibliotekariens roll och ansvarsområden.

Nedan har vi delat upp kategorierna enligt följande: 1) aktiviteter som främst handlar om läsfrämjande eller litteraturförmedling på plats i bibliotekets lokaler, samt 2) aktiviteter som ingår i uppsökande verksamhet. Vi diskuterar sedan den roll eller funktion som bibliotekarien har som fortbildare, kompetensutvecklare och kontaktperson/samverkansaktör inom ramen för arbetet som utförs.

1) Aktiviteter som främst handlar om läsfrämjande eller litteraturförmedling på plats i bibliotekets lokaler

Innebär att bibliotekarien arbetar med följande:

- Synliggör ett bestånd av litteratur i ljudformat anpassat efter användarens behov.
- Distribuerar delar av beståndet till användare, exempelvis genom ”Boken kommer”.
- Hjälper och guidar användarna att hitta till och använda talböcker (Legimus) eller annan litteratur i ljudformat genom användning av appar, till exempel Biblio eller Libby.

2) Aktiviteter som ingår som en del i uppsökande verksamhet

Innebär att bibliotekarien arbetar med följande:

- Planerar och utför oftast högläsningmoment på vård- och omsorgsboenden i *kommunen*.
- Träffar deltagare på en plats utanför biblioteksrummet, ofta i grupp.
- Samarbetar med personal på exempelvis LSS- vård- och omsorgsboenden.

Oavsett om det läsfrämjande arbetet sker i bibliotekets egna lokaler eller utanför – i form av uppsökande verksamhet – berättar informanterna hur de tar initiativ till, planerar och genomför aktiviteterna på egen hand. Det finns visserligen något undantag från detta, men för det mesta är det bibliotekarien som utför arbetet, i eller utanför biblioteket. Detta innebär att bibliotekarien möter olika målgrupper i olika situationer. Bibliotekarien samverkar med andra (som vi diskuterar vidare i avsnittet nedan) och fungerar ibland även som fortbildare eller

kompetensutvecklare för kollegor och volontärer. Hur högläsningen kan gå till och vilka kompetenser som krävs av bibliotekarien för den återkommer vi till i avsnittet *Att ge litteraturen liv: högläsningsskompetens*.

5.2 Samverkan och samarbeten

Ett övergripande tema som illustreras av kategorierna ovan är vikten av samverkan och/eller samarbeten mellan bibliotekarien och/eller biblioteket och andra aktörer eller organisationer. Även om termerna är lika varandra så beskrivs både samarbeten och samverkan av informanterna. Skillnaden mellan de två är på en mer organisatorisk nivå, där samarbeten uppstår bland bibliotekarierna och andra personer, medan samverkan kan sägas kännetecknas av en mer organisatorisk kommunal nivå – där olika kommunala verksamheter samverkar mot ett gemensamt mål. I intervjuerna nämner informanterna ofta projekt som präglas av just samarbete med andra aktörer, som civilsamhällesorganisationer, andra kommunala verksamheter eller särskilt betydelsefulla nyckelpersoner. De personer som särskilt omnämns är lärare, specialpedagoger, kommunala konsulenter eller kontaktpersoner med särskilda ansvarsområden inom kommunen.

Det går att konstatera att de civilsamhällesorganisationer som samarbetar med bibliotekarierna är såväl frivilligorganisationer som vänder sig mot en bred målgrupp (som exempelvis Röda Korset), som lokala föreningar som riktar sig mot en specifik användargrupp (som exempelvis lokala avdelningar av Synskadades Riksförbund.)

Tre av informanterna (2a, 3, 4b) nämner också regionala samarbetsprojekt, där fler folkbibliotek i regionen ingår. Samtidigt reflekterar informanterna över hur samarbetet och samverkan med andra aktörer kan vara utvecklande, men också utmanande. I vissa fall beskrivs hur kontaktpersoner eller samarbetspartner fungerar som en förmedlande länk mellan målgruppen och biblioteket, genom att exempelvis hjälpa till med att informera om bibliotekets tjänster och bestånd.

Oftast beskrivs samarbeten som viktiga av de intervjuade bibliotekarierna, och informant 2a sammanfattar så här: ”Samverkan är otroligt viktigt. Det är ett sätt att få kontakt mellan olika verksamheter och göra det bästa för dem som bor i kommunen. Utan samverkan kommer man ingen vart.”

Samverkan och samarbeten får också konsekvenser för bibliotekariens arbetsuppgifter och för synliggörandet av bibliotekens aktiviteter och verksamheter. Föreningsrepresentanter och samverkansaktörer bistår alltså bibliotekarierna i att informera om en specifik aktivitet för en särskild målgrupp, eller bidrar med kunskaper kring målgruppens sammansättning och behov genom dialog med bibliotekarien. Informant 2a påpekar: ”Överlag har vi (...) kontakter – med lite pensionärsföreningar i kommunen till exempel, synskadades förening är ytterligare en samarbetspartner, (...) lokala samarbeten – det är viktigt.”

Men det är inte alltid samarbetet fungerar. Informanterna ger flera exempel på situationer där det inte har fungerat tillfredsställande. Ofta handlar det om brister i kommunikation och planering. Det kan röra sig om aktörer som inte är förberedda på att en aktivitet ska genomföras eller inte har informerat den berörda målgruppen. Informanterna berättar att det ofta uppstår problem med den uppsökande verksamheten, när bibliotekarien besöker särskilda vård- och omsorgsboenden. Informant 6 berättar: ”det [kan] ju vara svårt ibland att få med alla. Personalen kanske inte har förberett så att alla som vill vara med är med.” En annan informant beskriver en liknande situation där vissa förberedelser på omsorgsboendet inte var genomförda, och deltagarna heller inte var informerade om att aktiviteten skulle äga rum:

”På äldreboendet fungerade det inte så bra (...). Även om de skrev upp i kalendern att vi skulle komma så var personalen helt förvånade när vi kom. [K]ontakten (...) var inte perfekt för att då hette det att vi skulle komma vid särskilt tillfälle och att de skulle ha förberett de boende och kanske liksom tagit med rullstolar och samlat dem på ett särskilt ställe men det hade de ju oftast glömt bort. När vi kom så: ’Jaha! Just det, det var ni idag igen, ja. Ska vi se här om det finns någon som kan lyssna.’ Kontakten med äldreboendet fungerade dåligt, tyvärr.”
(Informant 7)

Jag känner att man stänger av en stor del av mänskligheten från sånt som de skulle velat göra om de hade kunnat.

Våra informanter påpekar att samarbeten med vård- och omsorgsinstitutioner ibland upplevs som mindre ”lyckade”. Samverkansprojekt eller samarbeten kan betraktas som sköra just för att de involverar många personer på olika befattningar som kräver dialog och kommunikation. I ett generellt perspektiv är emellertid samarbete mellan folkbiblioteken och andra verksamheter inte exklusivt för informanterna som intervjuas i denna studie utan har även uppmärksammats i tidigare studier som fokuserat på folkbibliotekariers arbete (Joelsson et al. 2021).

Tidigare studier på området har också konstaterat att ”det läsfrämjande arbetet ofta bedrivs i samverkan med andra samhällsaktörer, såsom hälso- och sjukvård, skola, förenings- och näringsliv.” (Lindberg et al. 2020, s. 13). Samarbeten med andra kommunala aktörer och andra verksamheter tar sig också indirekt uttryck i informanternas utsagor genom hänvisningar till omnämmanden av särskilda dokument eller policyer. Dessa dokument kan vara kommunala målsättningar som kopplas till demokrati och delaktighet hos kommunens invånare, eller bestå av skrivningar från den egna kommunala biblioteksplanen.

Detta visar hur det läsfrämjande arbetet legitimeras genom olika organisatoriska nivåer, både genom kommunala strategier och mål satta utanför den egna biblioteksorganisationen, samt genom att knyts till bibliotekets specifikt formulerade mål i biblioteksplanen. Hänvisningar till den här typen av dokument visar hur de intervjuade bibliotekarierna synliggör bibliotekets roll i samhället och dess betydelse som en aktör som – i linje med andra kommunala verksamheter – finns till för kommunens medborgare.

Informanterna i vår studie uttrycker en oro inför framtiden för de projekt som de medverkar i tillsammans med andra. Oron handlar dels om vad som kommer att hända med de relationer som har byggts upp med tillfälligt anställda kollegor från andra verksamheter, dels om hur framtiden kommer att se ut när ”pengarna tar slut” i särskilda projekt eller riktade satsningar. Informant 6, som högläser på ett vård- och omsorgsboende, uttrycker oro över att kommande besparingar kan resultera i att hennes tjänst försvinner, vilket i förlängningen även får konsekvenser för målgruppen på äldreboenden:

”[J]ag vet ju att det inte finns några pengar till det jag gör nu. Men samtidigt vet jag, och det säger min chef också, att det är viktigt. Man hör ju från både personal och boende att det är uppskattat. Jag känner att man stänger av en stor del av mänskligheten från sånt som de skulle velat göra om de hade kunnat. Men de kan inte. Kan de inte ta sig ut på egen hand, finns det ingen som hinner ta dem någonstans. Jag är lite bedrövad. (...) Det är jättesorgligt. (...) Man skakar inte fram de pengarna.” (Informant 6)

Citatet visar hur bibliotekariens roll och handlingsutrymme hänger samman med andra kommunala verksamheter och ekonomiska prioriteringar i kommunen. Bibliotekets och bibliotekariens roll i samhället lyfts också av de intervjuade

bibliotekarierna när de berättar om relationen mellan politiken och det läsfrämjande uppdraget. Informant 4b menar att det generellt finns en ”okunskap bland politiker” om bibliotekets uppdrag, att de helt enkelt inte är medvetna om vilket uppdrag biblioteket har, ”vilken demokratisk roll biblioteket ska spela”.

Informant 3 anser att bibliotekslagens skrivning om prioriterade grupper stöttar bibliotekets satsningar på talböcker och olika arbetssätt att ”förmedla litteratur till dem som har svårt att läsa tryckt text”. Eftersom ”det står uttryckt i lagen” blir det ”mer tvingande för oss att arbeta med de grupperna”. Informanten anser även att det förhindrar att ”politiken [kan] komma med (...) åsikter: ”Varför lägger ni ner så mycket resurser på det här?”

Sammanfattningsvis kan alltså samarbete och samverkan som sker genom de aktiviteter som anordnas betraktas som både en möjlighet och ett hinder för bibliotekarierna. Projekt som genomförs inom ramen för kommunala samarbeten, där biblioteket eller bibliotekarien upprättar relationer med nyckelpersoner inom andra kommunala verksamheter, kan haka

i större kommunala visioner som handlar om delaktighet eller demokrati. Samtidigt visar bibliotekarierna hur projekten, även om de upplevs som ”lyckade” och ”viktiga”, inte kan fortsätta på grund av ekonomiska eller politiska förutsättningar, beslut som bibliotekarierna själva upplever att de inte har mandat att påverka.

5.3. Material som används i aktiviteterna

I nedanstående tabell ges en översikt av informanternas svar på frågan om vilken typ av texter, format och genrer de använder i aktiviteterna.

Bibliotek/informant	Material som används
1	LL-böcker, både facklitteratur och skönlitteratur.
2a	Nya talböcker, både skönlitteratur och facklitteratur.
2b	Högläsning av skönlitteratur.
3	Fysiska CD-böcker, e-ljudböcker (via Biblio), talböcker via Legimus, talböcker via minneskort. Skönlitteratur och facklitteratur.
4a	Fysiska CD-böcker, e-ljudböcker (via Libby), talböcker via Legimus. Skönlitteratur och facklitteratur.
4b	Prosatext & dikt. Kvalitativ litteratur som läses högt i gruppen.
5	Skönlitteratur, biografier, även annan typ av fackböcker.
6	Främst skönlitteratur, men även viss facklitteratur (till exempel när det gäller ”förr i tiden”).
7	Lättlästa klassiker/Hcf, kapitelböcker/noveller.

Tabell 2. Material som informanterna använder i aktiviteterna.

I tabell 2 framkommer hur informanterna arbetar med flera olika genrer och format i aktiviteterna som genomförs. Samtidigt dominerar skönlitteraturen som genre vilket går i linje med tidigare studier av läsfrämjande arbete på folkbibliotek (Lindberg et al. 2017). I rapporten Läsfrämjande som professionellt objekt (2020) synliggörs den starka relationen mellan läsfrämjande och den tryckta skönlitterära boken på följande sätt: ”När mer specifika metoder för läsfrämjande diskuteras bland deltagarna framträder dock ett visst mönster i fråga om vilka

Facklitteratur
är bra på demens-
boenden. Det är
mer konkret.

medieformat som omnämns och förknippas med det läsfrämjande arbetet. Det handlar då primärt om den tryckta skönlitterära boken.” (s. 13). Även om de intervjuade bibliotekarierna i denna undersökning på olika sätt förmedlar texten genom exempelvis högläsning och textsamtal, så har den tryckta skönlitterära boken fortfarande en stark ställning. Informanterna beskriver också hur de ibland måste anpassa sitt material efter målgruppens sammansättning, behov och önsknings. I vissa situationer upplevs facklitterära texter fungera bättre för en äldre målgrupp då de underlättar möjligheten att relatera till texten och kan framkalla minnen om specifika händelser i det förflutna. Informant 6 beskriver hur arbetet med facklitterära texter kan fungera som en ingång till ett textsamtal så här:

”På demensavdelningarna har jag haft mer fack. Vi har pratat om till exempel arbetarbarn där privatpersoner har berättat små, korta stycken om sin vardag och så läser man det och pratar om: ’Hur var din vardag? Vad hade du för leksaker? Vad jobbade din pappa med?’. Sådana saker och det har varit... det är nästan bättre med sådana böcker på ett demensboende, för att då är det mer konkret än med skönlitteratur som blir så abstrakt för många i den situationen, upplever jag i alla fall.” (Informant 6)

Samma informant beskriver i detalj hur en särskild biografi kan leda till att det är lättare att ställa frågor till deltagarna, frågor som handlar om igenkänning och minnen, vilket underlättar de äldres deltagande i samtalet. Informanten sammanfattar: ”Och då blir det ju liksom personliga minnen, personliga berättelser och många, många go’ a skratt. Helt fantastiskt! Vad en enkel text och samtal kan göra.”

Ett återkommande tema i de intervjuade bibliotekariernas svar kring val av text är att det baseras på målgruppens förutsättningar och sammansättning. Detta speglar i sin tur hur informanterna använder sig av en kombination av några av de kärnkompetenser som kännetecknar det läsfrämjande arbetet såsom litteratur- och målgruppskänning (se Lindberg et al. 2020).

Men det är inte bara tryckt skönlitteratur som används av informanterna i aktiviteterna. Tabell 2 visar att även andra format används, exempelvis talböcker, e-ljudböcker eller fysiska CD-böcker, där några av dem är specifikt riktade mot målgrupper med särskilda behov och förutsättningar medan vissa vänder sig till en bredare allmänhet. Bibliotekarierna måste alltså hantera och känna till olika system och appar, samtidigt som de måste kunna lotsa och guida användarna.

Detta visar hur de digitala formaten kräver en teknisk kunskap och kompetens hos både användare och bibliotekarier. Att ge tillgång till litteratur som är anpassad till användarens egna förutsättningar kan alltså, som informant 7 uttrycker, ses som ”en teknikfråga helt plötsligt”. Samma informant betonar hur detta potentiellt även innebär att bibliotekarien behöver ha en ”digital vägledningskompetens” i det läsfrämjande arbetet.

5.4. Att skapa gemenskap kring litteratur och social läsning: syfte och respons

Med tanke på att tidigare studier som undersökt läsfrämjande arbete på folkbibliotek har identifierat att begreppet kan betraktas som töjbart och närmast täcka in ”all verksamhet som bedrivs vid folkbiblioteken” (Lindberg, 2017) var vi också nyfikna på hur informanterna i studien beskriver syftet med de aktiviteter som de anordnar.

Bibliotek/informant	Syfte
1	Social träffpunkt, lära sig svenska.
2a	Litteraturförmedling, läsfrämjande, socialt.
2b	Kontaktskapande och utvecklande. Stimulera till läsning och kreativitet. Bryta ensamhet. Demokratitanke.
3	Kunna fortsätta läsa böcker fast man lyssnar på dem.
4a	De äldre som tidigare varit läsare av fysiska böcker kan fortsätta läsa genom att lyssna på dem.
4b	Livsbejakande möten mellan människor och mellan människor och texter. Få estetiska upplevelser.
5	Socialt, dela med sig av läsoplevelser och livserfarenheter.
6	Minnesträning, känna gemenskap.
7	Litteraturen kan anknyta till något de äldre minns, högläsningen skapar en lugn stund för de äldre.

Tabell 3a: Uttalade syften med aktiviteterna som utförs av informanterna.

Tabell 3a illustrerar hur informanterna på olika sätt förhåller sig till bibliotekslagen, genom att begrepp som "litteraturförmedling", "läsfrämjande" och "stimulera till läsning" specifikt omnämns i informanternas utsagor. Informanterna nämner frågor som handlar om tillgänglighet och tillgång till litteratur, kopplat till specifika målgrupper som av olika skäl inte kan tillgodogöra sig tryckt litteratur, vilket också kan härledas till skrivningarna i bibliotekslagen.

För att ta ett exempel uttrycker informant 4a hur högläsning syftar till att målgruppen äldre "som tidigare varit läsare av fysiska böcker kan fortsätta att läsa genom att lyssna på dem". Informanterna 1, 2b, 3, 4b, 6 och 7 arbetar med högläsning på äldreboenden där den digitala läsningen kan vara ett hinder för målgruppen för att den kräver en viss teknisk kompetens. För att hantera detta beskrivs högläsningen som en möjlighet och en demokratifrämjande metod. Informant 2b resonerar på följande sätt:

"[Ä]ven om man inte kan, att man själv är så dålig att man inte kan låna talböcker, till exempel, men med högläsare så kan man ju få en demokratisk rättighet att ändå läsa det man vill läsa. Så att det arbetar vi med då." (Informant 2b)

Informanternas beskrivningar av syftet med deras verksamheter betonar gemenskap, sociala relationer och mellanmänniska möten. Termen "socialt" förekommer ofta i informanternas beskrivningar som ett slags överordnad intention till varför en särskild aktivitet genomförs.

Dessa utsagor visar hur sociala perspektiv på läsning och litteratur även kan användas för att analysera och få syn på syftet med det läsfrämjande arbetet i mer generella termer. Svaren kan, menar vi, jämföras med vad Schmidt (2015) ser som en betydelsefull del av begreppet läsning, nämligen en social interaktion med eller kring en text. Synsättet kan också relateras till vad Andersson (2015) identifierar som "social läsning", en metod i det läsfrämjande sammanhanget, där deltagarna träffas tillsammans med bibliotekarien för att diskutera litteratur och där textsamtalet leder till gemenskap kring en specifik text.

Informanterna nämner specifikt litteraturens – eller textens – betydelse för att skapa relationella band bland dem som deltar. Informant 5 poängterar hur syftet också är att deltagarna kan "dela med sig av läsoplevelser och livserfarenheter". Aktiviteterna får en tydlig relationell inramning i informanternas

”
Med högläsare får man en demokratisk rättighet att läsa det man vill.

Folk kan säga:
Ja, jag läser ju inte,
jag lyssnar. Och
så skäms de.

beskrivningar och den text som står i centrum för diskussionen verkar som ett instrument för att skapa dessa relationer mellan deltagarna. Informant 2b konstaterar att syftet är ”kontaktskapande” och att det dessutom kan leda till att ”bryta ensamhet” som deltagarna potentiellt upplever. Vi ville även att informanterna skulle berätta om hur aktiviteterna upplevs och hur responsen ser ut, om de får någon särskild reaktion eller feedback från deltagarna. I nedanstående tabell ges en översikt av vad informanterna svarar på frågan om vilken form av återkoppling de får av deltagarna.

Bibliotek/informant	Respons/reaktion från deltagarna
1	Roligt, kommer till biblioteket och lånar, har fått en kontakt i bibliotekarien.
2a	Positivt med litteratursamtal, man ser fram emot att träffas och att få nya lästips.
2b	En del LL-litteratur fungerar bra, en del mottas mindre väl av målgrupperna. Gemenskap i upplevelser av litteraturen.
3	Stor tacksamhet.
4a	Man är otroligt glad och positiv till att kunna fortsätta läsa böcker.
4b	Man uppskattar det kravlösa att man inte behöver förbereda sig inför träffen.
5	Positivt man har blivit nästan som vänner. Olika personligheter men funkade bra ändå.
6	Framför allt gemenskapen är positiv. Aktiviteterna inbjuder till en omtanke om varandra.
7	Härligt med högläsning.

Tabell 3b. Respons och reaktioner från deltagarna på de aktiviteter som genomförs.

Intrycket att aktiviteterna är värdefulla i ett socialt och relationellt perspektiv förstärks när informanterna får beskriva den respons de får av deltagarna. Tabell 3b visar olika former av relationella nätverk som kan uppstå mellan deltagarna, litteraturen, bibliotekarien och biblioteket. Informant 1 beskriver exempelvis att användarna ”kommer till biblioteket och lånar” tack vare att en kontakt har upprättats mellan användaren, biblioteket och bibliotekarien.

Även möjligheten att fortsätta att vara läsare, på egna villkor och utifrån egna förutsättningar, lyfts i informanternas svar. Att deltagarna kan fortsätta läsa böcker beskrivs av informanterna som något värdefullt och positivt. En av informanterna säger: ”[F]olk kan säga såhär, (...) ’Ja, jag läser ju inte, jag lyssnar’, och så skäms de. Det har jag upplevt många gånger och då säger jag alltid ’På biblioteket kallar vi det för läsning’” (informant 7).

Citatet visar hur det läsfrämjande arbetet också kan handla om att en litterär upplevelse inte är avhängig det tryckta bokformatet, utan att läsning som begrepp snarare är att betrakta som en bredare term som även kan inkludera att tillgodogöra sig en litterär text i ljudformat.

Den sociala läsningen som informanterna beskriver är alltså något som inte alltid är bundet till det tryckta bokformatet utan kan i stället sägas bestå av att användarna ingår i läsgemenskaper där de får ta del av litteratur, anpassad efter deras förutsättningar, och diskutera litterära texter och läsoplevelser. Litteraturen i aktiviteterna kan ses som en knutpunkt som gör det möjligt för deltagarna att i ett textsamtal dela personliga livserfarenheter.

Diskussionerna om den litterära texten gör det möjligt för deltagarna att få syn på sig själva, och beskrivs av informanterna som ett sätt för både avkoppling och utveckling för deltagarna. Mötet med litteraturen öppnar för ett mellanmänsk-

ligt möte där allas röster får höras och tas till vara. Det finns inget rätt eller fel i deltagarnas associationer, utan litteraturen kan skapa gemenskap och erfarenhetsutbyte. Ibland kan responsen på litteraturvalet komma som en överraskning. En av informanterna beskriver det på följande sätt:

”*Sköna Maj* var det en bok som ... den har fått jättemycket cred, vi [bibliotekarier] tyckte den var fantastiskt rolig, en feelgoodbok om en äldre dam med kognitiv svikt, demens, som liksom ska ta sig hem under en dag men så hamnar hon i massa varma och mysiga situationer och den tyckte de var ett hån (...) de tyckte att det var liksom som att skratta åt [dem], de uppskattade inte alls det ...” (Informant 2a)

Samma informant får frågan om vad det är som har varit mest givande med att arbeta läsfrämjande och konstaterar att mötet med deltagarna är särskilt betydelsefullt: ”Ja, men det är ju mötet, det personliga mötet, det tycker jag, och när man känner att man får uppskattning och så. Det blir ju en förhöjd livskvalitet för personer som inte kan ta sig så lätt till biblioteket vanligtvis och inte läser vanliga tryckta böcker.”

Att koppla samman litteratur och liv är inte informanten ensam om, det är en beskrivning som återkommer inte enbart kopplat till själva högläsningen som vi ovan redogör för. En av informanterna som arbetat med Shared Reading beskriver hur syftet med metoden är just att ”skapa livsbejakande möten mellan människor och mellan människor och texter” (informant 4b).

Det går alltså att konstatera att relationer, personlig kontakt och dialog mellan användare och bibliotekarier är en väsentlig del i det läsfrämjande arbete som informanterna beskriver. När informanterna återger deltagarnas respons på de aktiviteter som anordnas och genomförs, synliggörs också hur sociala och relationella värden framhålls.

Informant 5 uttrycker att aktiviteterna gör att deltagarna och bibliotekarien ”blivit nästan som vänner”. Informant 6 berättar att en deltagare efter en högläsningstund på ett äldreboende sa: ”Jag är så glad för att jag får vara med om det här. Det är så trevligt och det är sån gemenskap.” Samma informant reflekterar sedan över hur en deltagare också ”uttryckte en oro för att bli ensam, att hon inte ville vara utan detta”.

Litteraturen som förmedlas fungerar alltså som en ingång till samtal som kan handla om livet, och de efterföljande textdiskussionerna tillsammans med den gemensamma läsningen beskrivs på olika sätt fördjupa deltagarnas erfarenhet och tolkning av den specifika litterära texten. Informant 6 beskriver den gemensamma texttolkningen som kommer till uttryck i textdiskussioner på följande sätt: ”[D]iskussionerna brukar göra att man förstår dikten och förstår texten och det är också något man uppskattar jättemycket. Att det gemensamma meningsskapandet, man hjälps åt, olika människor, man hakar i varandra hela tiden, det ena ger det andra, det är en väldigt tydlig bild av hur meningsskapande går till.”

”
En deltagare
uttryckte en oro för
att bli ensam, att
hon inte ville vara
utan detta.

6. Bibliotekariens roll: litterära möten och högläsningsskompetens

Om vi vänder blicken mot bibliotekariens roll i de aktiviteter som arrangeras och genomförs betonas mellanmänskliga möten där en känsla av gemenskap ofta uppstår och till och med djupare sociala relationer kan utvecklas.

När informanterna i intervjuerna ombeds beskriva hur aktiviteterna planeras och genomförs blir det tydligt hur bibliotekarierollen präglas av flexibilitet, lyhördhet och målgruppsanpassning. I arbetet ingår att försöka få en bild av målgruppens behov och förutsättningar, framför allt inom ramen för den uppsökande verksamheten när aktiviteten sker exempelvis på ett vård- eller omsorgsboende. Informant 6 beskriver att det är betydelsefullt att ”scanna av” stämningen i gruppen för att kunna skapa de bästa förutsättningarna för en ”lugn stund”.

Även de aktiviteter som anordnas i bibliotekets lokaler anpassas efter deltagarnas behov och visar på bibliotekariens flexibilitet. Den talboksfixa som tidigare nämnts arrangeras till exempel på sommarhalvåret när det är ljust, vilket underlättar för målgruppen äldre med synnedsättning att kunna delta. Informant 2a säger att deltagare ur målgruppen inte är så bekväma med att ta sig ut under den mörka delen av året. Även informant 5 berättar hur hen vill ge bästa möjliga förutsättningar för målgruppen att ta sig till biblioteket: ”Så alla de här som har varit med i talboksgruppen, de har kunnat ta sig hit på egen hand. Då är det viktigt att det har varit ... under dagtid och att det är något sånär ljust. Man får tänka på det.”

Vårt insamlade material visar hur bibliotekarierna i detalj planerar aktiviteterna både med hänsyn till målgruppens särskilda behov och förutsättningar, och i relation till yttre omständigheter som väder. Genom att förlägga en aktivitet till en särskild årstid blir det lättare för den tilltänkta målgruppen att faktiskt komma, resonerar informant 2a och fortsätter: ”När det är höst och vinter då är det mörkt och lite halt, och de kanske inte är lika benägna att komma till biblioteket då som på samma sätt den ljusare årstiden. Så det är nog faktiskt, en stor, en välgående, orsak.” Att göra aktiviteten tillgänglig för så många som möjligt beskrivs

av en informant som ett ”tillgänglighetstänk” som präglar hela biblioteksverksamheten. Informant 2a säger: ”Det är någonting som vi aktivt arbetar med, hela biblioteket, det är ju inte bara vi på vår avdelning, utan, ja, det är ju lokalerna och samtliga kollegor är ju inblandade i det här ’tänket’ får man väl säga, det är ju allt från att se till att det finns vägar och komma fram med rullatorer och rullstolar.”

Även platsen i biblioteket där aktiviteten äger rum är alltså noga utvald och anpassad enligt informanternas utsagor. Anpassningarna gäller såväl fysisk tillgänglighet som tekniska hjälpmedel, som exempelvis att förlägga träffen i ett rum med hörslina. Även i dessa utsagor återkommer informanterna till den sociala roll som aktiviteterna har för deltagarna. Att arrangera en träff gör att målgruppen kan ”komma ut” och träffen kan hjälpa till med att bryta social isolering.

Detta illustrerar hur det läsförmedlande uppdraget och arbetet som utförs av informanterna inte bara handlar om litteraturförmedling eller guidning till ett specifikt bestånd utan också ramar in som en värdefull social träffpunkt för deltagarna. Att ta del av de aktiviteter som anordnas är, som en informant uttrycker det, ett bra sätt att ”mötas helt enkelt” (informant 2a).

6.1 Att ge litteraturen liv: högläsningens kompetens

En annan aspekt av bibliotekariens roll och kompetenser synliggörs vid de tillfällen där högläsning inkluderas i aktiviteterna. Högläsningen beskrivs av informanterna som något som kräver närvaro i stunden och att hänsyn tas till deltagarna. Informant 6 påpekar att det är viktigt att vara flexibel när man läser högt och att anpassa ”det man läser till vilka som ska lyssna och att grupperna förändras”.

Högläsning kräver också en viss kontakt med deltagarna, resonerar informanterna, och att inte bibliotekariens blick enbart är riktad mot texten. Att läsa med inlevelse och inte staka sig för mycket är andra betydelsefulla egenskaper för att bli en bra högläsare, konstaterar informant 7. På frågan om hur informanterna har lärt sig att läsa högt svarar de att det handlar om närvaro och att texten läses med inlevelse och flyt.

Att vara duktig på att läsa högt kräver också en form av litteraturkompetens, bibliotekarien måste vara en ”van läsare” påpekar en av informanterna. Det krävs alltså övning, talang och intresse för att bli en duktig högläsare. En av informanterna utvecklar resonemanget och sammanfattar att det inte går att ”sätta högläsning i händerna på vem som helst, tyvärr” (informant 7).

Att högläsning är ett sätt att främja en social och gemensam läsning som leder till en gemenskap bland deltagarna kommer till uttryck på flera sätt bland informanterna. Men det är också tydligt att det är betydelsefullt och kan leda till ett ökat välbefinnande för den enskilda deltagaren. En informant påpekar: ”Bara att någon sitter och läser kan vara en högtidsstund och få folk att må bra och så men man kan alltid utveckla det.” (informant 6).

Detta synsätt som framkommer hos bibliotekarierna liknar hur högläsningmomentet inom Shared Reading har beskrivits och ramar in (Ohlsson 2021; Wig 2022). En av informanterna beskriver hur högläsning ”är helt centralt, utan den kommer man ingenstans” och att det dessutom bidrar till en annan upplevelse än att lyssna på en inspelad röst, informanten konstaterar: ”När människor läser, högläsning, det ger litteraturen liv.” (informant 4b).

Citatet visar hur informanterna reflekterar kring å ena sidan ett medierat redan förinspelat ljud som förmedlas i form av talboks- eller ljudboksinsläsningar, och å andra sidan högläsning som de själva utför vid aktiviteterna. Det något paradoxala i denna åtskillnad är att gränserna mellan en ljudinspelning av en litterär text som förmedlas och distribueras till läsaren i exempelvis ljudboksformat

och rösten som läser högt i realtid kan sägas vara på väg att luckras upp (Hanner et al. 2019; Linkis & Pennlert 2022). I flera studier betonas hur rösten av en uppläsare i ljudboken gör det möjligt för läsaren att skapa relationella band till den litterära texten, eller att rösten upplevs utgöra ett sällskap.

Med utgångspunkt i vår genomförda intervjustudie och informanternas utsagor är det alltså möjligt att förstå den skönlitterära läsningen som en både individuell och kollektiv process som främjas av den gemenskap som uppstår vid högläsning som metod. Annorlunda uttryckt, vid högläsning är det möjligt för deltagaren att möta en skönlitterär text på egen hand, samtidigt som detta möte också präglas av den röst som läser högt. Att ensam lyssna på en ljud- eller talbok erbjuder inte heller den sociala gemenskap som högläsning i grupp kan åstadkomma.

Att bibliotekarierna betonar högläsningen som en form av social läsning, som leder till en gemensam textupplevelse och bidrar till att deltagarna utvecklar en relationell gemenskap mellan varandra gör även det läsfrämjande arbetet meningsfullt för bibliotekarierna som utför den. Det är trots allt det som bibliotekarierna lyfter, att det läsfrämjande arbetet ska leda till ett möte mellan en läsare och en litterär text, och att litteraturen som förmedlas är av stor betydelse för de människor som deltar.

7. Diskussion och slutsatser

Denna rapport har undersökt erfarenheter och synsätt hos sex folkbibliotekarier och tre bibliotekschefer i Västra Götaland kopplat till litteraturförmedling och läsfrämjande där ljud, röst eller samtal används.

Informanterna utför eller beskriver en rad olika aktiviteter riktade mot målgrupper med delvis olika förutsättningar och behov. En del av arbetet kan betraktas som litteraturförmedlande insatser och består av att guida låntagarna rätt i ett befintligt bestånd av tal- och ljudböcker. Andra delar består i stället av uppsökande verksamhet där bibliotekarierna, eller av dem utbildade volontärer, läser högt för äldre på exempelvis vård- och omsorgsboenden i kommunen. Arbetet präglas av samverkan med andra kommunala aktörer eller organisationer. Detta samarbete upplevs i vissa fall som konstruktivt och bra, och i andra fall som komplicerat och svårt. Det litteraturförmedlande och läsfrämjande arbetet utgörs alltså av en bred palett av aktiviteter där flera olika målgrupper involveras och deltar.

Sammanfattningsvis visar informanternas utsagor hur bibliotekslagen är ett styrande dokument som genomsyrar det läsfrämjande arbetet på olika sätt. Det handlar om hur bibliotekarierna anpassar aktiviteter och arbetssätt för de målgrupper som de möter, men också om hur litteratur presenteras i olika format som är anpassade till målgruppernas behov och särskilda förutsättningar. Så som har framkommit i tidigare studier som undersökt läsfrämjande arbete går att konstatera att även bibliotekarierna i denna studie reflekterar kring målgruppskänedom och litteraturkänedom och gör medvetna val kopplat till målgruppens behov. Anpassningar och flexibilitet är centrala ledord i informanternas arbete.

Ovanstående slutsatser kretsar kring bibliotekets uppdrag och arbete riktat mot specifika målgrupper och deras behov, men det finns också andra aspekter som framkommer i intervjuerna med informanterna. Av central betydelse är de relationella och sociala dimensionerna av aktiviteterna som genomförs. Informanterna länkar därmed samman det läsfrämjande arbetet med relationer och interaktion, som uppstår på flera nivåer: mellan deltagaren och litteraturen, mellan deltagarna i gruppen och mellan deltagaren och bibliotekarien.

I ett större perspektiv visar detta hur läsningen som sker inom ramen för aktiviteterna kan kopplas till det Schmidt (2015) identifierar som en definition av läsning: att en social interaktion sker kring en text. Den litterära textens medieformat är inte av särskilt stor betydelse, utan informanterna betonar snarare de mänskliga och sociala aspekterna av att ”läsa tillsammans”.

Att ge deltagarna möjlighet att möta litteratur trots olika funktionsnedsättningar och att de dessutom får göra det i ett socialt sammanhang framträder som ett mönster i informanternas utsagor. Det betydelsefulla mötet med litteraturen återkommer också i den respons som informanterna får av deltagarna. En slutsats baserad på vår undersökning är därmed att läsfrämjande arbete är intimt förknippat med ett relationellt utbyte mellan bibliotekarien och deltagaren – eller mellan deltagarna – som uppstår genom mötet med litteratur och i samtalet om en litterär text.

Syftet med arbetet beskrivs också ofta av informanterna som ett sätt för deltagarna att ta del av en gemenskap. Litteraturen får därmed en social roll och funktion, där den framträder som ett konstnärligt uttrycksätt som kan leda till ett kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan deltagarna.

En annan slutsats är att högläsningen fungerar som ett verktyg som används av bibliotekarierna för att göra litteraturen tillgänglig. Metoden används ofta i läsfrämjande arbete (Andersson 2015), men att använda sig av sin röst för att förmedla litteratur kan sägas ha fått förnyad uppmärksamhet i relation till den metodutveckling som ägt rum inom området genom exempelvis Shared Reading. Samtidigt blir högläsningen ett sätt att läsa för de som inte längre kan ta till sig tryckta texter eller använda digitala hjälpmedel på grund av fysiska eller kognitiva funktionsnedsättningar.

Litteraturförteckning

Andersson, J. (2015). *Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området*. Stockholm: Statens kulturråd.

https://www.kulturradet.se/globalassets/start/publikationer/med_lasning_som_mal.pdf

Engholm Guy, L. (2019). *Så når vi fler: skapa förutsättningar för tillgänglig läsning*. Myndigheten för tillgängliga medier.

https://www.mtm.se/contentassets/cf31e073c5bf4baea6daac774a7ecbca/2644-sa-nar-vi-fler_ny-adress.pdf

Hanner, H., O'Connor, A. & Wikberg, E. (2019). *Ljudboken: hur den digitala logiken påverkar marknaden, konsumtionen och framtiden*. Svenska förläggareföreningen. <https://docplayer.se/159869308-Ljudboken-hur-den-digitala-logiken-paverkar-marknaden-konsumtionen-och-framtiden-hedda-hanner-alice-o-connor-och-erik-wikberg.html>

Hansson, J. (2019). *Folkbibliotek i glesbygd: kunskapsläge och erfarenheter*. Stockholm: Kulturrådet.

Harrie, E. (14 februari 2020). *Ljudböcker ökar i Norge och Danmark*. Nordicom.

<https://www.nordicom.gu.se/sv/aktuellt/nyheter/ljudbocker-okar-i-norge-och-danmark>

Have, I. & Stougaard Pedersen, B. (2016). *Digital audiobooks: new media, users, and experiences*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

<https://doi.org/10.4324/9781315743080>

Helgason, J. (2019). *Läsning som social och kulturell praktik: Resultat från en läsundersökning. Att skriva litterärt värde* (RJ), 43, s. 147–166. Växjö: Linnaeus University Press. <https://doi.org/10.15626/hn.20194309>

Internetstiftelsen (2022). *Svenskarna och internet*.

<https://svenskarnaochinternet.se/app/uploads/2022/10/internetstiftelsen-svenskarna-och-internet-2022.pdf>

Joelsson, E., Bark, S. & Berge-Kleber, E. (2021). *Ett fenomen i rörelse: en undersökning om uppsökande biblioteksverksamhet i kommunerna i Västra Götaland*.

<https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1606812&dswid=-2346>

Kulturrådet (2019). *Främja läsning*.

<http://www.e-magin.se/paper/j513gqbm/paper/1#/paper/j513gqbm/1>

Kulturrådet (under utgivning). *Läsfrämjandelyft för folkbibliotek*.

<https://www.kulturradet.se/i-fokus/bibliotek/lasframjandelyft-for-folkbibliotek/>

Kungliga biblioteket (2020). *Kreativa folkbibliotek under pandemin*.

<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2020-10-13-kreativa-folkbibliotek-under-pandemin.html>

[2020-10-13]

- Kungliga biblioteket (2022). *Biblioteksstatistiken 2021. Fler aktiviteter under pandemin andra år*.
<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2022-05-18-biblioteksstatistiken-2021-fler-aktiviteter-under-pandemin-andra-ar.html> [2022-05-22]
- Lindberg, J. (2017). "Allt vi gör är ju läsförbättring": En fokusgruppstudie med deltagare i projektet *Dela läslust*.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-13278>
- Lindberg, J., Pennlert, J. & Ringbo, M. (2020). *Läsförbättring som professionellt objekt: Rapport från fortbildning och följeforskning i ett interregionalt bibliotekssamarbete*.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-23255>
- Linkis, S.T. & Pennlert, J. (2022). "En helt annan upplevelse": *Ljudbokens band till sina läsare*. Föreningen för utgivning av Tidskrift för litteraturvetenskap.
<https://publicera.kb.se/tfl/article/view/2227/7450>
- Long, E. (2003). *Book clubs: women and the uses of reading in everyday life*. Chicago, Ill.: Univ. of Chicago Press.
- Lundin, I. (u.å.). *Shared reading, delad läsning, gemensam läsning, kärt barn har många namn eller vad är det för märkvärdigt med att läsa högt tillsammans?* Region Skånes kulturförvaltning.
<https://docplayer.se/168444608-Shared-reading-delad-lasning-gemensam-lasning-kart-barn-har-manga-namn-eller-vad-ar-det-for-markvardigt-med-att-lasa-hogt-tillsammans.html>
- Nowé Hedvall, K., Lindberg, J., Michnik, K., & Ögland, M. (2019). *Användarna först med det digitala i fokus: Folkbibliotekariers arbete inom den nationella satsningen för ökad digital kompetens*. Högskolan i Borås: Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1361070/FULLTEXT01.pdf>
- Ohlsson, A. (2021). *Högläsningens funktioner i Shared Reading*. I J. Pennlert, & Ilshammar, L. (red.) *Från Strindberg till Storytel: Korskopplingar mellan ljud och litteratur*. Göteborg: Daidalos.
- Ohlsson, J. (red.) (2022). *Mediebarometern 2021*. Göteborg: Nordicom.
<http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1659067/FULLTEXT02.pdf>
- Pennlert, J. (2018). *Litteratur genom örat: ett pilotprojekt om ljudbokens potential och begränsningar*. Högskolan i Borås: Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-15488>
- Pennlert, J. (17 januari, 2022). *Texten och tekniken – olika perspektiv på digital läsning*. Digiteket.
<https://digiteket.se/inspirationsartikel/texten-och-tekniken-olika-perspektiv-pa-digital-lasning/>
- Pennlert, J. & Ilshammar, L. (red.) (2021). *Från Strindberg till Storytel: korskopplingar mellan ljud och litteratur*. Göteborg: Daidalos

Ranemo, C. & Mattsson, A. (2021). Bibliotek 2021. *Offentligt finansierade bibliotek*. Kungliga biblioteket.

<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2022-05-18-biblioteksstatistiken-2021-fler-aktiviteter-under-pandemins-andra-ar.html>

Rubery, M. (red.) (2011). *Audiobooks, literature, and sound studies*. New York: Routledge.

Rydbeck, K. (2013). *Det sociala läsandet förr och nu*. I Fejes, A. (red.) *Lärandets mångfald: om vuxenpedagogik och folkbildning*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur, ss. 37–54.

Schmidt, C. (2015). *Berättelser då och nu – barns användande och erfarenheter av texter i vår tid*. Stockholm: Skolverket.

<https://hj.diva-portal.org/smash/get/diva2:847796/FULLTEXT01.pdf>

SFS 2013:801. *Bibliotekslag*. Kulturdepartementet.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/bibliotekslag-2013801_sfs-2013-801

Ström, N. (2012). *Slutet på boken är bara början: om läsarsamtal, bokcirklar & bibliotek*. Lund: BTJ förlag.

Svedjedal, J. (1996). *Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden*. Tidskrift för litteraturvetenskap (1996): nr. 3–4, ss. 3–20. <https://www.littvet.uu.se/forskning/avdelningen-for-litteratursociologi/det-litteratursociologiska-perspektivet/>

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) (2023). *Kommungruppsindelning, Sveriges Kommuners och Regioners kommungruppsindelning 2023*.

<https://skr.se/download/18.ef4ba7d1849a2f55db2898a/1669978414789/Kommungruppsindelning-2023.pdf>

Wallin, B., Carlsson, T. & Gunnarsson Lorentzen, D. (2021). *Ljudboken tar nya tag: Populär både via bibliotek och prenumerationstjänst*. I Andersson, U., Carlander, A., Grusell, M. & Öhberg, P. (red.) *Ingen anledning till oro (?)*. Göteborg: Göteborgs universitet, ss. 153–164. <http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1572311&dswid=4340>

Wig, Henrik (2022). *Litteraturens kraft: erfarenheter av shared reading*. Lund: BTJ förlag.

Västra Götalandsregionen (2017). *Så bildades VGR*.

<https://www.vgregion.se/politik/sa-bildades-vgr/> [2017-02-15]

Att läsfrämja för öronen

Litteraturen, rösten och samtalet

I den här rapporten presenterar vi en studie om hur folkbibliotekarier i Västra Götaland använder sig av ljudet, rösten eller samtalet i sitt läsfrämjande arbete. Undersökningen består av intervjuer med folkbibliotekarier och bibliotekschefer. Studien gjordes 2022 av Julia Pennlert och Sirpa Bark vid Bibliotekshögskolan på Högskolan i Borås.

En del av de intervjuade personernas berättelser handlar om att förmedla tal- och ljudböcker till enskilda läsare, men undersökningen visar att den största delen i främjandearbetet handlar om den sociala läsningen. För många av folkbibliotekets målgrupper finns det ett stort värde i att läsa tillsammans. Shared reading nämns som ett exempel på en metod för högläsning som blivit populär och spridit sig över hela världen på senare år.

Syftet med rapporten är att skapa en fördjupad förståelse för hur folkbibliotek arbetar med förmedling av litteratur och läsfrämjande där ljudet, rösten eller samtalet står i centrum. Syftet är också att lyfta fram hur förutsättningarna ser ut idag för folkbiblioteken i det arbetet och vilka resurser som krävs.

